

Kós Károly emlékezete

Sokáig húzódoztam, hogy vállalkozzak-e Kós Károlyról való emlékezésre. Féltem, hogy ami teljességben él bennem, a szórványos emlékek idézésével elszegényedik. Most is érzem, hogy Kós Károly számomra több; nem az, amit megírtam róla. Sok találkozásunk és beszélgetésünk behalkult az időbe. Feljegyzés nem maradt róluk, de hangulatuk teljessége él bennem. Ennek elveszésétől félek. Mindegy: úgy érzem, hogy ezzel az egyéni veszteséggel szemben áll a közösség igénye, hogy minél közelebb juthasson ehhez a nagy emberhez; különösen azokban élhet a vágy, akik életében nem ismerték s most holtában csak olvassák.

*

Megemlékezésemet három kis fejezetre osztom. Az elsőben nekem írt leveleiből adok részleteket, aztán átveszem a szót s emlékeimhez fűzöm egy rövid tanulmányom részleteit is, amit rajzairól, metszeteiről írtam, s végül ismét az övé lesz a szó, mert van nálam egy kiadatlan tanulmánya a földművelés kezdeteiről s ennek néhány passzusa szólal majd meg. Megnyugtat, hogy beszámolóm javarésztében ő fog szólni s nem a magam hangját hallom.

I. TÉTEL LEVELEIBŐL

1957. ápr. 14.

„Magamról nem érdemes írnom! Vagyok, élek, egészségem is van és próbálok egyetmást dolgozni is. Ahogy lehet s amennyit tudok. Most éppen (ápr. 14-én vasárnap délután) itthon ülök, vakarom ezt a levelet és hallgatom, ahogy a fedelekről olvadó hó csorog lefelé a csatornán. Mert bizony: reggel óta hull a hó és persze: olvad. De ez jó idő, mert kellett már az eső, még ha hó is az. Olyan szárazság volt már február óta, hogy szinte megjedt az ember attól. Úgyhogy a csúf időnek most örvendünk, ha nem is kellemes és a reumas vállamba bele-bele-nyilallik a fájdalom... itt semmi sem változott... Sajnos mi annál kevesebbet tudunk rólatok. Még a napilapokat sem tudjuk megkapni a múlt év októbere óta... A kölcsönös utazás is megszűnt és nem tudom, mikor nyílnak meg a sorompók megint. De 39 esztendő nagy idő és volt időm megtanulni és gyakorolni a türelmet és várakozást. És a lemondást sok mindenről, amiről egykor azt hittem, hogy embernek arról lemondani, azt nélkülözni nem lehet. És megtanultam megelégedni azzal, amit a sors számomra juttatott: az egészséget, a családomat és az Úristennek azt a sok-sok szépségét, amit az emberek nem tudnak elrontani és megcsúfolni, s ami ingyen ajándékként jut minden embernek, csak a szemét kell kinyitnia a látásra, fülét a hallásra és lelkét a befogadásra...”

1966. X. 22.

(A tervezett monográfiáról): *„...nagyon szeretném, ha nem utasítanád el a velem való foglalkozást.”*

A Kós Károly Körben tartott előadás vázlata.

1967. első napján:

„...csak hálával és köszönettel tartozom, hogy olyan meleg szeretettel és igazságos megbecsüléssel foglalkoztál az én grafikai gyermekeimmel, amelyent talán meg sem érdemlek...”

1977. III. 29.

„...ha közbe nem jön reám a vénségnek kisebb nagyobb nyavalyája egy ártatlannak látszó nátha formájában, melyet megtetézt egy kínos ún. „farzsába” és ráadásul egy (számomra igazában egyetlenül félelmes) szemgyulladás. Következmény: ágyban fekvés, izzasztás, priznicezés... s mindezt nem is panaszként mondtam el hanem mint szegény jó Édesanyád a maga nyavalyáival kapcsolatosan: „hogy ha megöregszel, tudd, mi vár reád”. ...Igen kedves Gyulám! Megvénültem, megkoptam, megfáradtam... gondolkozom. Lepergetem hosszú életem filmjét elejétől fogva a mai utolsó állomásig. És hálás vagyok sorsomnak... hogy megtarthatam hitemet az emberben, nem kellett megalkudnom lelkiismeretemmel és megajándékozott az élet olyan szépségeivel és értékeivel, melyet nem cseréltem volna fel soha senki máséval! fogalmazom és irogatom a „testamentumomat”.

1969. XII. 26.

„...hálás szeretettel ölel a most kezembe került s a honfoglaló elődökről írt és rajzolt szépséges és magyar lelkeket ébresztő könyvedért az öreg Kós Károly.”

1976. I. 6.

„De 80 éves koromig én sem éreztem magamat vén embernek; tudtam — ha kissé öreges tempóban is — dolgozni, nemcsak írói és építési munkaterületen, de fizikailag is: kis kolozsvári kerteském szükséges munkáit (ásás, kapálás, kaszálás stb). De ez már a régi, szép múlté... a látásom napról napra romlik: tíz sort ha leírok, már pihentetnem kell szememet és egy, legfeljebb két oldalnál többet azon a napon nem tudok megírni. Az agyam is fáradt már... Így van! Amióta munka- és jórészt mozgásképtelen, rokkant vénember vagyok, azóta fedeztek fel, azóta ünnepelnek nyakra-főre, azóta szerepelek az itthoni és magyarországi sajtóban, televízióban és azóta kaptam sorban a magas és mégmagasabb román és magyar kitüntetések és rendjeleket, valamint az egyetlen realitást is: a romániai íróknak kijáró legmagasabb nyugdíjat... Tiszta szívből kívánom, hogy még számos éven keresztül így dolgozhass a mi szegény, kicsi magyarságunk kultúrája szolgálatában.”

1976. I. 26.

„...már évek óta megérkeztem hosszú emberéletem végállomására, ahol azonban az öreg Káron — úgy látszik — elfeledkezett rólam, hogy a maga idejében elvigyen oda, ahol már várnak rám egykori életem sok kedves útítársai és munkatársai és az én hűséges élet és sorstársam: a feleségem...”

Még hosszan idézhetnék öregkori leveleiből, a levelezés elbírtá kérdésekből és vallomásokból, de talán ennyi elegendő volt. Ne legyünk telhetetlenek.

Ezek mellett a tömör sorok és elgondolkozató gondolatok mellett emlékezéseim bizony halaványak, de nem szégyellem őket: így maradtak meg bennem. Következzék hát a II. tétel.

II. TÉTEL EMLÉKEZÉS

a) Talán 10, vagy 15 éve, hogy egy kötet kiadását tervezte az Akadémia Kós Károlyról. Hármán írtuk volna: Pál Balázs az építésről, Áprily Lajos az íróról, jómagam pedig a rajzo-

lóról. Végül ebből a kötetből nem lett semmi, de Pál Balázs megírta monográfiáját. Áprily Lajos húzódozott egy kissé, mert azt mondta, hogy emlékezete nem tárgyi, hanem hangulati, nem eseményekre, szavakra emlékszik, hanem az emberre, az oszthatatlan egészre. Valahogy én is így vagyok, és Kós Károly úgy él bennem, mint valaki aki volt és van és lesz, de szóval nevezni nem tudom. A szavak lehevradnak emlékéről. De végül is megírtam és közöltem is rajzainak értékelését. Félő az is, hogy az emlékezés erősebben őriz az anekdotikus történéseket, mint a mélyebbre szántó beszélgetéseket.

Apróságok maradtak meg bennem róla, s ezek közül néhányat elmondok, nem hagyom ki az anekdotát sem, mert hozzátartozik az élethez. Gyönyörű kézírását, gondos betűvetését mind jól ismerjük. A középkori kódexírók örököse, szavainak képszerű megformálásából nyugalom, biztonság sugárzik, semmi sietség, semmi féliggondoltság, minden kitisztult és szilárd. Mindjárt a kezdetben megvolt ez a kiművelt íráskép, a balladás-könyvtől („Ének Attila királyról”) köznapi leveleiig minden ezzel a gyönyörű kalligráfiával íródott. Egyszer azonban nála voltam, asztalán szétszórt papírlapok teleírva halszálfinom, elkapkodott, szinte zilált szavakkal, sorokkal. Te írtad? kérdeztem. Hagyjad a fenébe — mondta mérgesen. De hát Károly bátyám, én kéziratgyűjtő vagyok s hallatlanul érdekelné a stilizálás nélküli Kós Károly. Eredj! Hagyd! — morgolódt. Adj belőle egy lapot. Nem adok! Nos, ezzel másra terelődött a szó s én szomorúan hagytam ott Kós Károly igazi grafológiáját! Meglepetésemre hónapok múltán egyik levelében elküldött néhány lapnyit „igazi” írásából. Szeretettel őrzöm a megformálást megelőző kézírást.

1945 után az újjáéledő erdélyi magyarság minden dolgában bölcsen, de konok kitartással vett részt. Sokat ültünk együtt különböző bizottságokban. A Népi Szövetség művelődési csoportját akkor én vezettem, és terveztünk egy könyvet a földművelés történetéről. Kós Károly el is készítette dolgozatát s ideadta nekem, mint szerkesztőnek, én írtam volna a régészeti részt, néprajzaink pedig az újabb időket. De a Méhkas Diákszövetkezet kiadója ekkor vált át Athenaeumra s nehézségek merültek fel a kiadással kapcsolatban. Így maradt nálam a kézirat, amelyből e rövid emlékezés végén felolvasnék néhány kiragadott részletet. Engem közben — 1949-ben — akkori kormányzatunk — mint magyar állampolgárt — kihívtak Pestre s attól fogva kezdődött Kós Károssal levelezésünk, amiből néhány mondatot idéztem. 1956 őszén kint volt látogatóban Pesten s elvittem a Nemzeti Múzeum rotaprint üzemébe, ahol egyetlen vonallal felkanyarítottam arcélét egy alumínium lemezre, és 10 percen belül 20 példányt volt ebből a kezében. Elámult, ő, aki annyit küszködött tusrajzokkal, metszetekkel, hogy íme, pillanatok alatt valósul meg, ami olyan nehezen ment régen. Többször lerajzoltam őt üléseken, társaságban. Nem feledhetem azt a felszabadult, szinte nyertő kacagást, amivel egy szűkebb társaságban (rajta kívül még Kacsó Sándor és Szabédi László), viceim sorozatát fogadta. A csattanókat viharos kacagás kísérte s éjfél után Károly bácsi végigvetette magát a pamlagon s sovány lábaival az eget kapálva könyörgött: hagyd abba, az Isten áldjon meg, hagyd abba, mert a rekeszizmom már nem bírja!

Egyik levélváltásunk arrafelé kanyarodott, hogy akaratum ellenére jelképekké váltunk, az ő élete új színnel gazdagította azt a hangulatot, ha kimondjuk a szót: Erdély! Élete ott volt teljes: épített, földet művelt, írt, rajzolt, vitázott, tanított, a nép dolgához bölcsen szólt hozzá. Életművét több tudományág kutatói kutatják majd, de e becsületes munkából egy hiányzik: az ezerráncú, morgolódt, lelkesedő, magyarázó Kós Károly. Megidézni immár sohasem lehet, legfennebb beszélni róla, arcának, mozgásának képeit nézegetni, mert bennünk, akik közel álltunk hozzá, ez felidézi az élet. De vajon milyen lesz azokban emléke, akik nem ismerték őt? Ki tudja! Kiformálódik lassan a mellékes jelenségektől megtisztult jelkép: ebben folytatja majd életét.

Elhomályosuló tekintettel kell végül is számonkérnem tőle, hogy egyetlen egy ígérte-t mi-

ért nem tartotta be? Írta nekem, hogy a kettős honfoglalásról szóló könyvemet még okvetlenül megvárja. Hát elment előtte, és a Házsongárd még szentebb lett azzal, hogy odaköltözött elődei közé, szellemi életünk pantheonjába.

b) *A. rajzoló Kós Károly*

Mondják — és van benne igazság —, hogy minden erdélyi ember ezermester. Ha bizonyosság kellene erre, ugyan kit idézhetnék méltóbban, mint Kós Károlyt, az erdélyi magyar építőművészt, író, rajzoló, történészt, közgazdászt s mindig azt, akire éppen szükség van. Sokoldalú, de mindig azonos önmagával. Ezért van az, hogy épületeinek tömegritmusában írásának ütemrendjére ismerünk, betűvetésében a rovó ember kezemozgását érezzük, rajzaiban pedig úgy ékelődnek egymásba a formák, akárcsak tempós szavajárásában. Beszédjében is világosan tagol, mindig a belső igazság szerkezetéhez igazodik, mint minden munkájában. Levelei a középkori kódexírók minuskulái mellé kívánkoznak. A régi szerzetesek a purgatóriumtól való félelmükben írtak hibátlan gondossággal, Kós Károly pedig a címzettet tiszteli meg azzal, hogy levelét olvasván, ne kelljen hieroglifákkal bibelődnie, hanem könnyen és folyamatosan követhesse gondolatait.

Nehéz tehát Kós Károly életművének csak egyik oldaláról beszélnünk, mégha olyan közvetlen eréjű is, mint könyvdíszítő grafikai munkássága. Minduntalan át kell leselkednünk más alkotásai felé. Már csak azért is, mert önálló, önmagáért létrejött grafikai lapjára nem emlékszem: rajzai, linóleummetszetei mind könyvekbe készültek. Nem elégszik meg a mondatok fűzésével, a képet is szükségesnek érzi, hogy hiánytalanabban sugallhassa mondanivalóit. Legnagyobb részét saját könyveit díszítette képekkel (például: Ének Attila királyról, Kalotaszeg, Erdély, Erdély kövei, Varju nemzetség stb.), vagy barátainak, kortársainak műveihez rajzolt, metszett kíséretet (például Móricz Zsigmond, Kárpáti Aurél, Gulácsi Irén, Makkai Sándor, Áprily Lajos műveihez).

Kós Károly rajzoló mivoltát a forma és tartalom oldaláról közelíthetjük, tehát mint könyvművészt, és ábrázolóművészt. Az előbbi rajzainak stílusában, a könyv betűvetéséhez illeszkedő harmóniájában nyilatkozik meg, az utóbbi pedig helyzet- és jellemábrázoló képességében.

Nézzük először a formát, bár tisztában kell lennünk azzal, hogy ez egyúttal a tartalom hangulatát is sugallja. Minden rajzán két ellentétes grafikai magatartás küzdelmét látjuk: az egyik az, hogy Kós Károly sokat rajzolt fiatalabb korában természet után s megszerette a látványt, amelynek törvényeit (például a perspektívát, a látszati rövidüléseket) építészmérnökként is jól ismerte. Rajzain sokszor látunk mély teret nyitó távlatokat, messze havasokat, rövidülésben rajzolt testeket, gazdagon ráncolt ingujjakat stb., tehát a látvány megszokott rajzi lejegyzéseit. Ezzel szemben áll a másik erő és fegyelem: a könyvnek és a síknak tiszteletben tartása, sőt hatásának fokozására törekvő díszítőszándék. Ez még párosul az írott rajz kézjegyeivel. Érdekes megfigyelnünk, hogy e két ellentétes erő küzdelmében Kós Károly tudatával, akaratával az utóbbit pártolja, de nem mindig tud szabadulni a beidegződött, térbeilleszkedő, részletező természetlátástól.

Csak nagyon ritkán használna vékony acéltollat, inkább szereti az egyenes vonalat húzó tollfajtákat. Miért? Mert a vékony acéltoll egyetlenül fog, a vonal a legkisebb nyomásra is vastagszik, máshol meg lehet finom. Mindez akarva-akaratlan teret nyit, mintha a vonal közelednék, távolodnék tőlünk. Az egyenes vonal ezzel szemben kizárja a teret, sugallja a síkot, hiszen a távoli hegyek vonala éppen olyan közeli, mint az előtér dolgai, emberei. De még ennél is jobban szereti Kós Károly a linóleummetszeteit. Ennél ugyanis a vésőt vezető kéz „lélegzetvételének” töredezett ritmusa látszik meg a vonalon: zökkenő, ékelődő törései szebb ütemrendet adnak, mint a folyamatos vonalé. Kós metszeteinek felülete — függetlenül attól, hogy mit ábrázol — bizonyos rokonságban van a kalotaszegi fametszetes díszítésmóddal.

Kós Károly grafikai műveiből hiányzik az akadémikus rajzi felkészültség. Inkább a régi kalendáriumok késő gótikus mestereinek rokona, semmint kora boszorkányos ügyességű gra-

fikusainak! Áhítatos szeretete, és mesterséget becsülő tisztessége rokona az angol praeraffaelitáknak is. A Kós-metszetek s -rajzok erejét, szépségét az egész adja, nem a részlet. Lehet például, hogy egy-egy kéz elnagyolt vagy éppenséggel elrajzolt, de a nagy egészen belül éppen jó helyen van és lapidáris erejű. Lehet egy-egy alakjának felépítése zökkenő, de éppen ez ad valami komótos nehézkességet rajzainak, mint ha valaki nehezen löki ki a szót magából, de annál találóbb, tartalmasabb, amit mond.

Sajátos, ódon zamatot ad a rajzoknak az emberek öltözködése. Erdélyi magyar népviseletek, főként a torockói alapján megalkotott ruhái, a gyáripár és a tömegtermelés előtti korok háziiparának maga csinálta anyagaiba s magaszabta, kissé nehézkes viseletébe öltözteti embereit.

Mégis, nem ez a külsőség adja alakjainak konok tartását, hanem jellemük. Kós Károlynak rajzaiban is éppen olyan erős jellemalkotó képessége, mint írásaiban, sőt a kettő úgy példázza egymást, mint egyetétű ikrek élete. Egyik hozzátartozója megmutatta néhány színes rajzát. Embereket láttam, kiknek termete, arca, jelleme, ruhája más és más volt. Meglepetéssel hallottam, hogy Kós Károly egy-egy regényének, szindarabjának megírása előtt megrajzolja a szereplőket s írás közben mintegy ezekkel beszélgetve bontja ki jellemüket és cselekedeteiket. Ez a „műhelytitok” sok mindent elárul a könyvdíszítő Kós Károly többi rajzairól és metszeteiről is. Alakjainak jelleme nem csupán az arca sűrűsödik, hanem a mozdulat, a magatartás, a test szikár vagy tömött volta, töprengő vagy tettefeszülő statikája a külön-külön éllettel telített jellemek egész sorát tárja elénk.

Emberei a lehető legegyszerűbb környezetben jelennek meg. Talán azért, mert becsvágya a díszítő-dekorativitás, s nem becsvágya a rajzi nehézségek legyőzése. Kerüli a tömegjeleneteket s inkább kedveli a világos, egy-két alakos elbeszélő jellegű kompozíciót. Mindig az emberről indul ki, sohasem jellemző reá valamilyen tisztán grafikai tömegelosztás vagy vonaljáték, amely mellett az embert csak függeléknek, kitöltő elemnek érzem. Mégis a szilárd kompozíciót rajzi stílusának sommás erejével teremti meg, nem pedig valamilyen előre meglévő optikai ritmussal. Lapjainak ezen felül, külön melengető szépséget ad, hogy Kós Károly művészetté fokozza bennük a kézművességet, a kézművesség józanságát és becsületét.

Könyvdíszítő lapjai kétségen kívül, beleilleszthetők fiatal korának, a század elejének művészeti törekvéseibe, de nem magyarázhatók maradék nélkül az akkor eredő stílusból. Az, hogy egyszerű eszközeiből telített művészet keletkezett; az, hogy néha szinte kezdetleges rajzú lapjai feledhetetlenek, nyilván annak is köszönhető, hogy lapjait állandó áthallások tesszik gazdaggá: rajzaiban a tollat vezető kéz mozgása, a tereket alkotó építés képzelete, az író lényegre törő világossága egyesül.

III. TÉTEL A FÖLD ÉS FÖLDMÍVES TÖRTÉNETE

A 21 lapos tanulmány utolsó négy lapja Erdéllyel foglalkozik. Ennek szövegéhez tudni kell, hogy 1946-ban a Groza-kormány idejében íródott, amikor megvolt még a Magyar Népi Szövetség és a kibontakozás reménye. Íme a szöveg:

„A mohácsi vész után Erdély teljesen elvált Magyarországtól és az addig is meglévő különbségek a két országrész között, még inkább növekednek úgy társadalmi, mint gazdasági tekintetben, aminek következtében a földnek és földművesnek története is másként alakul itt, mint Magyarországon.

Erdélyben általánosságban jobb a helyzet. Gyakorlatban sokat jelentett, hogy úgy a székely, mint a szász területen a föld közvetve vagy közvetlenül a földműves nép tulajdona, amelyik földműves egyenlő jogú tagja a maga autonóm nemzetének. Ez a tény hatással lehetett és volt is az erdélyi vármegyei jobbágyság helyzetére, mely itt általában kedvezőbb, mint Magyarországon.

Egy másik különbség volt, hogy Erdélyben a föld nem tömörült soha túlságos nagy egységekbe, mert a fejedelemség — a saját hatalma érdekében —, mindig meg tudta ezt akadályozni.

Aránylag nagy számú volt Erdélyben a bocskoros- és az egyszerű armalista nemesség, mely a maga öntudatosságával a vele gazdaságilag egyenlő és egysorsú jobbágság öntudatosságát és közösségtudatát is erősítette. De a szellem szabadsága is nagyobb Erdélyben, mint Magyarországon, mert itt nem egy önkényesen uralkodó császár törvénytelen türelmi rendelete, de az ország törvénye biztosította a vallás és lelkiismeret szabadságát, és a törvény megtartásán katolikus és protestáns fejedelmek és urak egyenlően örködték.

Erdély egészen sajátos viszonyaira jellemző — de természetes —, hogy a székelység forradalma azért tört ki Mária Terézia katonai rendelkezése ellen, mert az a székely szabadság megsértésével, a székelyeket rendes határkatonai szolgálatra kötelezte. Viszont néhány évtized múlva azért tört ki Horea-Kloska havasi népének forradalma a magyar nemesség ellen, mert az ellenszegült annak — a rendi alkotmány szerint törvényesen —, hogy jobbágjai katonai szolgálatot vállaljanak a császári hadseregben (ami nekik jobbágyi szolgálat alól való menekülésüket, vagyis a szabadságot biztosítaná).

Természetes, hogy mindkét forradalmat a császári katonaság vérbe fojtotta: a székelyeket belekényszeríti a határőri szolgálatba törvény ellenére, a móccokat visszakényszeríti uraik szolgálatára — a törvény rendelkezése szerint.

*

A francia forradalom szabadság-egyenlőségi törvényei nálunk is éreztetik hatásukat. A XIX. század első felében lassan, de lépésről-lépésre, először inkább elméletben, de azután a gyakorlatban is, lazulnak a békák, melyek a föld népet terhelték. Itt is, ott is megnyílik egy-egy rés, melyen át sok évszázados börtönéből ki tud szabadulni a rabságban tartott pórnép. Amíg azután az 1848-as törvények meghozzák a parasztnak a teljes egyéni szabadságot: a jobbágság eltörlését és az úrbéri terhek megváltását.

De az egyéni szabadság még nem jelentette az egyenlőséget is. Nem jelentette azt, hogy a föld munkásának éppen annyi joga van beleszólni a maga sorsa intézésébe, mint bárki másnak. S végül nem tett eleget annak a természetes követelésnek, hogy a földet annak adja tulajdonába, aki azt megmunkálja, de elvegye attól, aki annak csak munka nélküli hasznát fölözi le.

A XIX. század szabadelvűnek csúfolt tőkésuralma nálunk is, mint Európa nyugatán, minden erejével, a törvények támogatásával, arra törekedett, hogy a „szabad” földet és a „szabad földművest a maga termelőeszközeivé nyomorítsa. Ami nálunk sokkal inkább sikerült is, mint Európa nyugati országaiban. Következménye lett ennek a törekvésnek a föld eladósdása, és az eredmény nálunk a birtokosnak, elsősorban a földműves parasztnak földjéből való kiforgatása, a földműves proletariátus rohamos szaporodása és végül a — kivándorlás.

A liberális-tőkés-imperialista politikának utolsó erőfeszítése, de egyúttal a munka és a tőke mind élesebb és elkeseredettebb küzdelmének kirobbanása volt az 1914—18-as világháború, a német császárság imperializmusának hatalmas vereségét eredményezte és a kordadt osztrák—magyar kormányzati rendszert örökre kiirtotta. De csak Oroszországban tudta megoldani a föld és földműves ősi problémáját azzal, hogy a földet teljes egészében átadta annak, aki azt megműveli: a földműves parasztnak...

Erdélyben a múlt világháború után végrehajtott földreform a földműves és a föld kérdéseit csak részben oldotta meg, és sok okból nem minden részében és nem minden tekintetben igazságosan...

De ahogy nálunk nem oldották meg véglegesen a múlt háború és az utána való békekötések azokat a függő kérdéseket, melyek miatt a háború állítólag kitört volna, úgy nem oldották meg azt teljesen és véglegesen a világ legtöbb más országában sem. Sőt sok részben csak fokozták azokat a feszültségeket, amelyeket huszonnégy esztendőnek szinte állandó tárgyalásai és megegyezései sem tudták megszüntetni, sőt meglátni sem. Új, véres operációra volt szükség,

hogy a megelőző operáció hiányos és tökéletlen munkáját teljes egészében likvidálni lehessen. Le kellett számolni minden hazugsággal és igazságtalansággal, mely az emberi társadalmat mérgezte és fertőzte. Le kellett rombolni minden korlátot, mely az embereket osztályok, nemzetek, fajok és vallások, nem pedig munkájuk, képességeik és becsületük szerint osztályozta, megkülönböztette, büntette és jutalmazta. S mindennekfelett igazságot kellett szogáltatni a dolgozók millióinak a herék százezzeivel szemben, helyre kellett állítani a munka becsületét, és a termelő eszközöket a valóban termelők tulajdonába kellett juttatni, az azokat jogtalanul lefoglalók és munka nélkül kihasználók kezéből.

Ebben a most bevégzett és minden eddiginél pusztítóbb és véresebb háborúban, hitünk szerint, valóban a demokrácia győzött a bármilyen nevű fasizmus ellen... És a földművesnek számot kell adnia az ő munkájáról, mint a pásztornak az ő juhairól...”

*

Így végződik — csekély kihagyásokkal — Kós Károly 1946-ban írt dolgozata, amely egyben világosan mutatja, hogy milyen nyílt, tiszta szívvel fogadta annak idején az erdélyi magyar értelmiség a nagy változást.

KÓS KÁROLY RAJZA